

# LAÇINIM, LAÇINIM,

## XAÇATURYANIN GÜLLƏRİ

(IV məqalə)

Məlum olur ki, bu gənc oğlanlardan biri xüsusi təyinatlıların müharibə vaxtı polkovnik-leytenant imiş. Əli ilə Daşaltı tərəfdəki dağları göstərər deyir:

- Aqil müəllim, bax, gördüyün dağlar var ey, bax o dağlarda ağacları kəsib ordumuzun texnikası üçün, əsgərlərimiz üçün yollar çəkib arxadan gəldik Daşaltına.

Söhbət zamanı məlum olur ki, bir qardaşı da 44 günlük müharibədə Şuşakənd tərəfdə vuruşmuş və qəhrəmancasına həlak olub.

Deyir:

- Aqil müəllim, sizinlə şəkil çəkdirmək olar?

- Şəkil çəkdiriləsi oğlan sənən. İcazə versən mən sənənlə şəkil çəkdirərəm.

Çox təəssüf ki, Kərim Kərimli hələ o şəkilləri mənə göndərə bilməyib. Şairə "2" yazacaq.

Xanımım Topxana meşəsinə baxıb soruşur:

- O hansı Armud ağacı idi ermənilər kəsmək istəyirdi?

Topxanadakı meşə elə sıxlaşmış ki, mən də tapa bilmirəm, heç yüz ildə Şuşada yaşayan Kərim də tapa bilmir.

Xanımım:

- Bəs, Xuraman özünü hansı qayadan atmışdı?

Səməd Vurğunun qüdrəti idi ki, "Va-qif"də həyatda olmayan Xuraman obrazı yaratmışdı, sonra da həmin Xuraman gəlib Cıdır düzündə özünü bir qayadan atmışdı Daşaltı çayına.

Dünyanın düz vaxtı Cıdır düzünə gələnlər gedib yuxarıdakı qayaların birinin altında şəkil çəkdirirdilər ki, Xuraman özünü burdan atıb.

İndi altıncı dəfədir Cıdır düzünə qalxıram, amma o qayanın altında şəkil çəkdirməyə bilmərəm. Bəlkə yeni nəsil Xuramanın yalançı bir obraz olduğuna inanırlar. Əlimlə yuxarıdakı bir qayanı göstərər deyirəm:

busda səkkiz nəfər idik. Pandemiyaya görə hamı ayrı oturmuşdu. "525-ci qəzet"in redaktoru, həmyerlim Yusif Rzayev də mənə birlikdə idi. Bütün avtobuslar otele dönəndə sürücüdən xahiş elədim ki, sən düz sür, bizi apar Cıdır düzünə, otel qaçmır, sənə də yaxşı bir hədiyyə verəcəm.

Sürücü:

-Məllim, baş üstə, hədiyyə lazım deyil, mən də ağdamlıyam.

Və gəldik Cıdır düzünə. Və onda Cıdır düzünün görkəmi mənə sarsıtmışdı. Bu bərədə ayrıca köşə yazdığımıza görə təkrar edib oxucuları yormağam istəmirəm.

Deməli, Bazarbaşından keçirik, Yusif əlini aşağıya uzanan yola göstərər deyir:



- Hikmətginin evi ordadı.

Söhbət Hikmət Sabiroğludan gedir. O gün həmin ərazidən beş-altı dəfə keçirik. Hər dəfə də Yusif Hikmətginin evinin sənətini göstərər.

Day yoruluram, sürücüyə deyirəm, maşını sür o tərəfə.

Yusif qoymur:

- Mən o evi Hikmətsiz görmək istəmirəm. Ayrı vaxt Hikmətin özüyə gələyəm. O evi bizim Ağdamdakı ev kimi görəsən sarsı-laram.

Qalxırıq şəhərin yuxarı hissəsinə, kilsəyə tərəf. İradənin də yadında qalib evin yeri.

Kilsədə təmir-bərpa işləri gedir, hərçənd ki ermənilər bizim məscidləri, pirləri dağıdıblar, amma biz onların öz adlarına çıxdıqları bu kilsəni yüksək səviyyədə bərpa edirik.

Bakılılar demiş, nöşün? Nöşün ki, biz erməni deyilik. Və dinindən asılı olmayaraq bütün məbədlər bizim üçün də müqəddəs sayılır.

İradə danışır:

- Qonaqlar Zeynal müəllim, Xudu Məmmədov, atam və bizim ailə idi.

Tanımayanlar üçün: Zeynal Məmmədov Ağdamda Həmkarların sədri

idi, Füzulini də əzbər bilirdi. Təkcə bilmirdi, həm də şeirləri aça bilirdi. Çox savadlı olduğundan

Qarabağda ona "Bala Marks" deyirdilər. Biz jurnalistlərin ustadı Cahangir Məmmədovun əmisi idi.

- Arsen müəllim bizi qarşılayanda gördük ki, kişi çox pərtidi. Sonradan öyrəndik ki, kiçik qızı həmin gün bir azərbaycanlı oğlana qoşulub qaçıb. Onun böyük qızı da qoşulub qaçıb azərbaycanlı ilə ailə qurmuşdu. Həyət Cənnət idi. Həyətdə bəlkə də min bir gül-çiçək vardı. O gül-çiçəyin

çoxu bizə yad idi. Onların toxumlarını xaricdəki erməni qohumları göndərmiş. Anam nə qədər istəsə də bizə toxum vermədi. Çıxanda anam yenə əl çəkmədi, məcbur olub bir gülün toxumunu verdi. Onu gətirib balkonda əkdik, inanmazsız düz səkkiz ildən sonra qeyri-adi bir gül açdı.

Deyirəm:

- Oğlu Mişa Şuşada raykomda ikinci katib işləyirdi.

İradə:

- Onda Mişa cavan, yeniyetmə bir oğlan idi, qonaqlara çay daşıyırdı.

Mişa ilə xoş münasibətlərim var idi. Yeyib-içən, zarafatçı, yumorlu bir oğlan idi.

Bir dəfə Gevorkov İsa bulağında "Va-qif" poeziya günlərinə gəlmiş yazıçı və şairlərə qonaqlıq verirdi. Anar müəllimlə yanaşı oturmuşdum. Onda mən təmiz müsəlman idim, içki içmədim. Stolun üstünə tut araq-ları qoymuşdular. Butulkaya yapışdırılmış kağızda isə heç bir zavodun adı yox idi, sadəcə yazılmışdı: "Tutovka". Anar müəllim bir əlli qram içdi, amma sonra içmədi.

Dedi:

- Aqil, çox içməli araqqı, bir-iki butulka versələr qayıdanda Ağdamda içərdik.

Durdum gətdim raykomun birinci

katibi Niyaz Kərimovun yanına, yavaşca dedim ki, Niyaz müəllim, mümkünse o araqdan iki butulka qoysunlar bizim maşına.

Niyaz müəllim:

- Gevorkov o araq-ları sayıb gətirir.

Bu vaxt Mişa qayıtdı ki:

- Nə olsun sayıb gətirir, nə qə-dər içildiyini də sayır?

Sonra stolun üstündən iki butulka araqq götürüb ofisiyanta verdi ki, apar qoy Aqil müəllimin maşına.

Nə vaxt Bakıya gəlsə mənə axtarıb tapardı. Deyəsən, hadisələrdən sonra Şuşanın meri də oldu.

Tikinti-söküntü işləri gətirdiyindən Arsen müəllimin evini tapa bilmirik.

Onu da qeyd edim ki, kilsədən bir qədər yuxarıda möhtəşəm bir məscidin təməli qoyulub. Özü də müasir və yeni memarlıq üslubunda.

Yenirək aşağı. Kərimdən soruşuram ki, şəhərdə bir çayxana yoxdu? Təbii ki, otellərdə çay var, amma mən təbiətin qoynunda çayxana axtarıram. Kərim yenə üç-dörd nəfərə zəng edir. Nəhayət, beşinci adam deyir:

- Xarı bülbül otelini keçəndən sonra bir az yuxarı qalxın, sağa dönün orda bir çay-xana olmalıdır.

Axtarıb çayxanayı tapırıq. Üç-dörd adam var. Keçib stolların birinin arxasında otururuq. "Qoçət"dəki kimi çox gözlemirik, çayçı gəlir, Kərimlə görüşüb-öpüşür, bizə



də "xoş gəldin" edir. Və bir çay süfrəsi açır. Mənə də deyir ki:

- Sizinlə şəkil çəkdirmək olar?

- Ay qardaş, niyə olmur?

Gül mürəbbəsi də gətirir. Bildirir ki, öz-lərinin məhsuludu.

Yadıma Gəncə qapısındaki məşhur çay-xanada Əli Mahmudla, İlhami Cəfərsöylə, Kərim Kərimliyə oturub çay içməyimiz düşür. Ora şuşalılardan ən çox sevdiyi yer idi, iynə atsaydın yerə düşməzdi. Süleymanın çayxanasıydı, şuşalılar "Sülü" deyirdi. Onu sənədli filmlərdə çox görmüsünüz, bəzən əlində 15-20 stəkan olurdu. Onu elə səli-qəylə paylayırdı ki, adam çəşib qalır.

Bir dəfə həmin çayxanada qəribə bir hadisəylə rastlaşmışdım. Qonşu stollarda



oturan Oqtay müəllim, Afiq müəllim, Kəllə Sabir (Hikmət Sabiroğlunun atası, çox savadlı olduğundan şuşalılar Sabir müəllimə "Kəllə Sabir" deyirdilər) və digər şuşalılar, hamısı da müəllim idi, sanatoriyaya gələn, sinəsində müəllim nişanı olan, yeni API-nin nişanı bir nəfəri necə doladırlarsa heç vaxt yadımdan çıxmır. Şuşalılar itoynadan idi, əllərinə bir nəfər quş buraxmış düşərdisə onu elə dolayardılar ki, iki gündən sonra başa düşərdi ki, onunla məzələnilər.

Həmin hadisəni bir dəfə gücüm çatsa, ona görə gücüm çatsa deyirəm ki, bir az kobud məzələnmə idi, redakte ilə yazaram.

Qalxanda çayçı pulu almaq istəmədi, şuşalılardan kafesində olduğu kimi, az qala əlbəyaxa olduq. Birtəhər pulu stolun üstünə atıb aradan çıxdıq.

Maşına oturanda Kərim soruşdu:

- İndi hara gedirik?

İradə dedi:

- Xan qızı bulağına, bir də onun mülkünə.



- Bax, həmin qayadı.

Çünki mən Səməd Vurğuna inanıram.

Cıdır düzünün altındaki qəbiristanlıqda Mirmöhşün Nəvvabın məzarını ziyarət edirik. Heydər Əliyev Fondu bu məzarı Nəvvabın adına layiq bərpa elətdirib.

Qoy görkəmli tədqiqatçının və ağır se-yidin cəddi Mehriban xanım Əliyevaya kö-mək olsun!

Qayıdırıq şəhərə, Arsen Xaçaturyanın evini axtarmağa. Gövhər ağa məscidinin önündən keçəndə mənə gülmək tutur.

Şuşaya birinci dəfə gələndə mikroavto-



# LAÇINIM MƏNİM!

## İTDƏN QORXAN ŞUŞALILAR

(V məqalə)

Bu vaxt bir köpəkoğlu köpək gəlib üz-büzdəki ağacın kölgəsində şonqudu və bizə baxmağa başladı. Deyəsən, ona tanış gəlmədik. Kerimə dedim:

- Kerim, hamı bizlə şəkil çəkdirir, gəl biz də bu köpəklə şəkil çəkdirək, Şuşada ilk dəfə it görürəm.



Amma çəkdire bilmədik. Çayçı gəlib iti qovdu, o da gedib bir az aralıda yolun ortasında uzanıb şelləndi.

Yanımdan ötəndə İradə dedi:

- Birdən bizi tutar ey.  
- Qorxma. Özümüzü elə aparaq ki, guya onu görmürük.

Elə it də özünü elə apardı ki, guya bizi görmür. Keçib getdik.

Şuşa salınan gündən kübar şəhər olub. Bəylər, əsilzadələr şəhəri olub. Və bəlkə də yeganə şəhər olub ki, burda mal-qara, qoyun-quzu, it saxlamağa icazə vermirdilər. Şəhərdə birçə fayton atları və bəylərin atları olardı.

Ağdamlılar zarafatla şuşalıları "itdən qorxan şuşalıları" deyirdilər.

Nemeslərlə müharibənin qızgın vaxtında bizim bir batalyon, o vaxt sovetlər bizim idi, mühasirəyə düşür. Komandir iki şuşalıni çağıraraq göndərir kəşfiyyətə ki, mühasirədən necə çıxma bilərik. Şuşalıları üç-dörd saatdan sonra qayırdılar və deyirlər:

- Komandir, qarşıda nemeslərin beş-altı tankı var, sol tərəfdə artilleriyadı, sağ tərəfdə piyada qoşunlarıdır. Babat hücumu keçsək mühasirəni yara bilərik. Amma arxa tərəfə üz tutmayaq.

Komandir:

- Niyə?  
- Ora iki dənə it bağlayıblar, zəncir çeynəyirlər.

Ağdamlılarla şuşalıları bir-birinə söz atmağı xoşlayırdılar. Məsələn, ağdamlılar şuşalıların xəsisliyinə eyham vuraraq deyirdi ki, çörək yeyəndə pişiyi çarpayının ayağına bağlayırlar.

Şuşalıları:

- Bunu gigiyenik cəhətdən edirik. Siz də xəngəl bişirməyi bilmirsiniz, ona görə ha-

mınız tökülüşüb gəlisiz Qəmərin xəngəlxanasına.

Qəmərdə bilirsiniz hansı Qəmərdi? Xan əminin mahını qoşduğu Qəmərdi: "Ay Qəmərim, Qəmərim". Şuşa işğal ediləndə 90 yaşlı olardı. Nə qədər eləmişdilər Şuşadan çıxmaq istəmamişdi. Zorla çıxartmaq istəmişdilər, üstünə benzin töküüb qohum-əqrəbaya demişdi ki, yaxın gəlsəniz özümü yandıracam, mən bu gün-sabahlığam, ermənilər öldürəcəklərsə qoy Şuşada öldürsünlər. Məşhur tədqiqatçı-jurnalist Vasif Quliyevin də bibisiydi.

Ümumiyyətlə, şuşalıları söz çatdırmaq olmazdı. Ələmdar Tağıyev Şuşada polis rəisi işləyəndə daxili işlər naziri Ramil Usubov ona zəng edir ki:

- Ələmdar, orda bir baldızım oğlu yaşayır, tanıyırsan, bir az şululuq edir. Onu tut sal kepezəyə bir-iki günlük, ağı başına gəlsin.

Ələmdar uşağı tapıb saldırır kepezəyə.

Üstündən bir həftə keçir, Ramil müəllimin baldızı zəng edib deyir ki, ay Ramil, sən Ələmdara demişdin onu bir-iki günlük saxlasın, bir həftədir uşağı buraxmır.

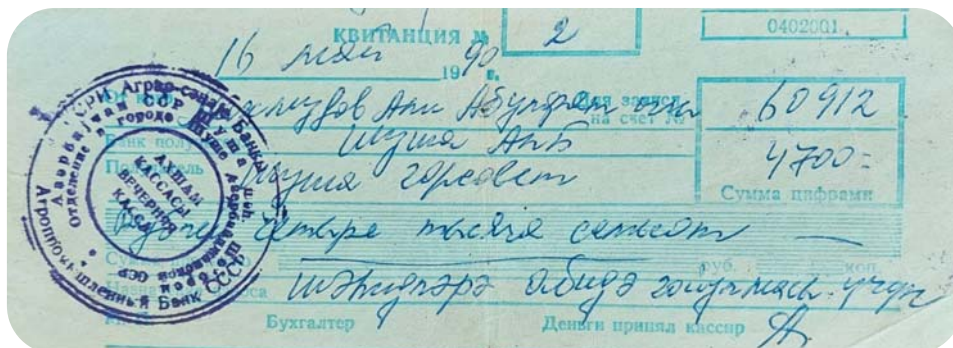
Ramil müəllim Ələmdara zəng edir ki, o uşağı bir həftədir niyə saxlamısan orda, burax.

Ələmdar müəllim şuşalı olmasa da, şuşalıları kimi zarafatla deyir: - Cənab nazir, tutmaq pulsuzdu, amma buraxmaq pullandı. Dədəsi gəlib pulunu versin, buraxım.

Ramil müəllimi bərk gülmək tutur. Yenirək Natəvanın bulağına. "Qoçət"lə



üz-büz bankomat var, ordan pul çıxarmaq istəyirəm. "Ay Qəmərim, Qəmərim" in xəngəlxanası burdaydı, həm də bura Avtovağzalıydı. Meydanda Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Nelson Stepanyanın abidəsi vardı.



Kerim deyir:  
- Hadisələr başlayanda Əli Mahmud Nelson Stepanyanın boğazına zəncir bağlayıb abidəni uçurtdu. Yerində də o vaxt öz cibinin puluna Şuşa şəhidlərinə bir abidə ucaltdırmaq istəyirdi, vaxtı çatmadı.

Kerim həmin hadisəni elə mənim kimi uzun danışır, amma mən oxucunu yormamaq üçün qısa yazıram.

Düşürük Xan qızı bulağına.

Xan qızı Şuşaya ilk suyu Zarıslı tərəfdən çəkdirmişdi, saxsı borularda. Ustalar tez-tez qayalarla rastlaşmışlar, Xan qızı qayanın hər metrinə bir qızıl onluq qoyurmuş ki, kim yarsa onundu. Və belə bir çətinliklə suyu gətirib çıxarmışdı Şuşaya. İkinci suyu çəkdirəndə Xan qızının qardaşı (bu barədə bir qədər sonra) Xan qızının varidatını oğurlayıb qaçmışdı, ona görə ikinci su xətti yarımçıq qalmışdı. Sonradan qardaşını həbs etmişdilər və əvvəldə yazdığım kimi, Xan qızı Şuşa həbsxanasını həmin şəərəfsiz qardaşına görə tikdirmişdi.

Xan qızı xeyirxah əməllərinə görə xalq arasında elə bir hörmət qazanmışdı ki, öləndə camaat Şuşadan Ağdama onun tabutunu çiyinlərində piyada gətirib İmarətdə atasının, babalarının yanında dəfn eləmişdilər.

Bildiyiniz kimi, Zəfər qələbəindən sonra bu bulağı Möhtərəm Prezident İlham Əliyev bərpa etdirmişdir.

Natəvanın ermənilərin dağıtdığı, xaraba qoyduğu mülkünü də ziyarət edirik, ordan da düşürük Gəncə qapısında bir-iki şəkil çəkdirib qayıdırıq otele.

Mən Avropanın bir çox beşulduzlu otellərində olmuşam. "Şuşa" oteli onların hamısından demək olar ki, möhtəşəmdi, əməkdaşları da çox nəzakətli.

Bu otelin təməli qoyulanda altından bir bina çıxıb. arxeoloqlar müəyyən edib ki, bu bina İbrahim xanın silah-sursat fabriki imiş. Abidəni dağıtmamaq üçün oteli sütunların üstündə tikiblər. Və oteldən çıxanda şüşələrin altında həmin abidə görünür.

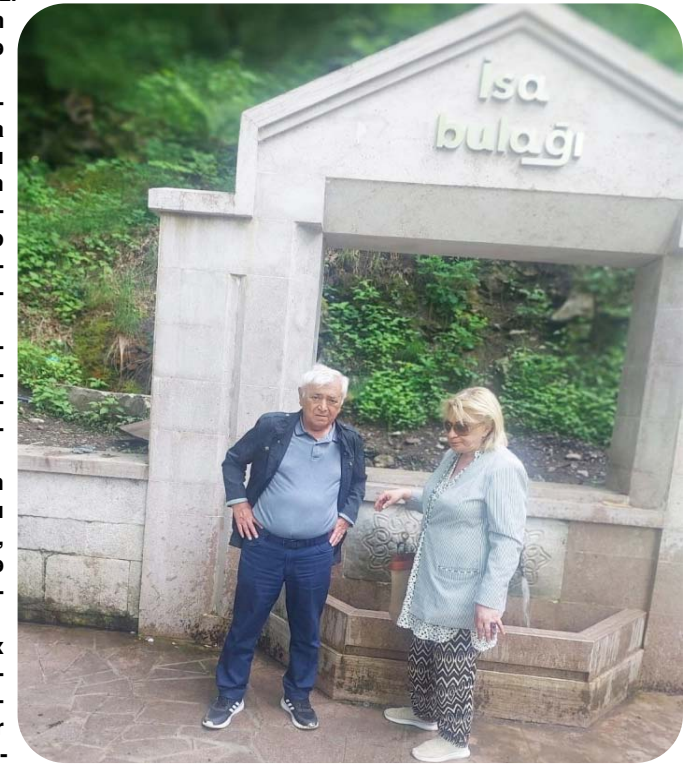
Kerimə deyirik ki, yorulmusan get evə, səhər tezdən çıxacağıq Laçına, istəsən gəlsən səhər yeməyinə.

Kerim gedir, biz də foyədə çay içirik. Bu vaxt Bülbülün Şuşadakı ev muzeyinin direktoru Fəxrəddin Hacıbəyli gəlir və bizi qonaq aparmaq istəyir. Razılıq edirik, amma getmirik, çıxıb piyada otelin ətrafında



gəzişirik. Yenə iki ağdamlı gop ələyirik, İradə də təbəssümlə dinləyir.

Nənəm bir qazan çığırtma bişiribmiş, bu vaxt evə bir qohum qonaq gəlir. Nənəm bir qazan çığırtmanı bir məcməyiye çəkib qoyur qonağın qabağına ki, onsuz da hamısını yeyə bilməyəcək, qalanlarını da uşaqlar yeyər.



Qonaq gözünə döndüyüm də bir qazan yeməyi yeyir.

Nənəm:

- Doymadınsa qazanda var, yenə gətirim.

Qonaq:

- Qüdrət xala, yaxşı şeyi bir az az yəsən yaxşıdı.

İndi mən də yazılarımı az-az yazıb, az-az paylaşım ki, yaxşı şeyi bir az az yəsən yaxşıdı, çox yeyəndə adam pəndam olur. Hörmətli oxucu, mən də sizi pəndam etmək istəmirəm.

Deyə bilərsiniz ki, yazı Laçına həsr olunsada da, hələ Laçına gedib çıxmadımsa elə Şuşadan yazırsan. Şuşa elə bir yerdir ki, nə qədər yazsan bitməz. Folknerin təbirincə desək, Şuşanın hər adamından, məsələn, Vasif Quliyevdən, İlhami Cəfərsoydan, Əli Mahmuddan, Oqtay müəllimdən, Kəllə Sabirdən, elə 28 il Şuşa həsrəti ilə yaşayan Hikmət Sabiroğludan və sair və ilaxır bir roman yazmaq olar, hələ mən daşından-çiçəyindən, Xarı bülbülündən demirəm.

Darıxmayın, bir şuşalının bir ağdamlı ilə necə məzələnməyindən ayrıca bir yazı yazacam.

Ardını gözləyin.